

O'QUVCHILARDA MA'NAVIY VA AXLOQIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA TARBIYA FANINING ROLI

Sadullayeva Dilbar Ibraximovna

Xalqaro Nordik Universiteti, 2 MPA 24 guruh 1- kurs magistranti

E-mail: dilbarsadullayeva@cloud.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarbiya fanining o'quvchilarda ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi roli tahlil qilingan. Tarbiya fani o'quvchilarning axloqiy qadriyatlarini tushunish va amalda qo'llash, shuningdek, ma'naviy barkamollikni rivojlantirishdagi ahamiyati ko'rsatilgan. O'quvchilarni ijtimoiy mas'uliyat, adolat, halollik kabi axloqiy sifatlar bilan tarbiyalashning metodologiyasi, metodlari va bu jarayonning jamiyatlardagi o'rni ham muhokama qilinadi. Maqolada tarbiya fanining o'quvchilarda to'g'ri va mas'uliyatli qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishdagi o'rni ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Tarbiya fani, ma'naviy kompetensiyalar, axloqiy kompetensiyalar, o'quvchilar, axloqiy qadriyatlar, tarbiya metodlari, ijtimoiy mas'uliyat, ta'lim, ma'naviy barkamollik, shaxsiy rivojlanish.

Аннотация. В данной статье анализируется роль предмета воспитания в формировании у учащихся духовных и этических компетенций. Подчеркивается значение предмета воспитания в понимании и практическом применении этических ценностей, а также в развитии духовного совершенства. Рассматриваются методология и методы воспитания учащихся в таких этических качествах, как социальная ответственность, справедливость, честность, а также роль этого процесса в обществе. В статье акцентируется внимание на важности предмета воспитания в формировании у учащихся навыков принятия правильных и ответственных решений.

Ключевые слова: предмет воспитания, духовные компетенции, этические компетенции, учащиеся, этические ценности, методы воспитания, социальная ответственность, образование, духовное совершенство, личностное развитие.

Abstract. This article analyzes the role of the subject of upbringing in shaping students' spiritual and ethical competencies. The importance of the subject of upbringing in understanding and practically applying ethical values, as well as in developing spiritual perfection, is highlighted. The methodology and methods of educating students in ethical qualities such as social responsibility, justice, and honesty, as well as the role of this process in society, are also discussed. The article emphasizes the role of the subject of upbringing in developing students' skills for making correct and responsible decisions.

Keywords: *subject of upbringing, spiritual competencies, ethical competencies, students, ethical values, methods of upbringing, social responsibility, education, spiritual perfection, personal development.*

Kirish. Har bir xalqning taraqqiyoti va kelajagi uning yosh avlodini tarbiyalashga bog'liq. Yangi avlodni axloqiy va ma'naviy jihatdan yetuk qilish, ularning to'g'ri qadriyatlar va insoniy fazilatlarni o'zida mujassam etgan shaxs bo'lib shakllanishi jamiyatning mustahkam asoslaridan biridir. Bu jarayonning eng muhim komponentlaridan biri tarbiya fanidir. Tarbiya fani o'quvchilarda ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Tarbiya fanining asosiy maqsadi o'quvchilarda yuksak axloqiy fazilatlarni rivojlantirish, ma'naviy rivojlanishiga hissa qo'shishdir. O'quvchilarni o'ziga va boshqalarga hurmat, adolat, halollik, vatanparvarlik kabi muhim axloqiy qadriyatlarga o'rgatish tarbiya fanining eng asosiy vazifalaridan biridir [1].

Tarbiya fanining maqsadi quyidagilarga qaratilgan:

1. O'quvchilarning axloqiy me'yorlarga asoslangan fikrlash va qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.
2. Yaxshi va yomon, to'g'ri va noto'g'ri tushunchalarini ajrata olish, ularning o'zlarini va boshqalarni hurmat qilish, adolatli bo'lish kabi sifatarni shakllantirish.
3. O'quvchilarni ijtimoiy mas'uliyatni his etishga o'rgatish, jamiyatda o'zining to'g'ri o'rnini topish.

Kompetensiya - bu bilim, ko'nikma va malakalarning muayyan sohada qo'llanilishi va ularning samarali ishlatilishidir. Ma'naviy va axloqiy kompetensiyalar o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishi uchun muhimdir. Ular o'quvchining ijtimoiy va axloqiy xulq-atvori, jamiyatdagi o'rnini belgilovchi asosiy omillardir. Ma'naviy kompetensiyalar o'quvchilarga insonning ma'naviy qadriyatlari, estetik didi, madaniy qadriyatlarni anglash va rivojlantirishga yordam beradi. Axloqiy kompetensiyalar esa o'quvchilarning adolat, halollik, mehnatsevarlik, va vatanparvarlik kabi axloqiy qadriyatlarni to'g'ri tushunish va amalda qo'llay olish qobiliyatini shakllantiradi. Tarbiya fani, o'quvchilarda yuqoridagi kompetensiyalarni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi [2]. Tarbiya o'quvchilarga to'g'ri axloqiy qarorlar qabul qilishda yordam beradi, ular o'z atrofidagi ijtimoiy va madaniy muhitni anglashga o'rgatadi. Tarbiya fanining ta'lim jarayonidagi roli uning o'quvchilarga axloqiy savodxonlikni oshirishga, yaxshi va yomonni ajrata olishga, ijtimoiy mas'uliyatni his etishga o'rgatish bilan bog'liqdir. O'quvchilarni axloqiy qadriyatlar bilan tanishtirish, ularni zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli va mas'uliyatli fuqarolar bo'lib yashashga tayyorlashda tarbiya fanining o'rnini ulkan. Bu fan o'quvchilarga ma'naviy barkamollik va jamiyatda o'z o'rnini topish uchun zarur bo'lgan axloqiy kompetensiyalarni o'rgatadi.

Tarbiya fanining samarali bo'lishi uchun uning metodologiyasi ham muhimdir. O'quvchilarga axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni tushuntirishda faqat darslar emas, balki turli xil faoliyatlar, qiziqarli bahs-munozaralar, jamoaviy ishlar, ijtimoiy loyihalar va boshqa interaktiv metodlar ham qo'llanilishi kerak. Bunday faoliyatlar o'quvchilarga axloqiy qarorlar qabul qilishda, ijtimoiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olishda va o'zaro hurmatni rivojlantirishda yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarni insoniy fazilatlarini rivojlantirishga undovchi voqea-hodisalar va turli jamiyatdagi shaxsiy tajribalar orqali ham tarbiya berish mumkin. Tarbiya fanining samarali bo'lishi uchun o'qituvchi o'quvchilarni o'z fikrlarini ifodalashga va mustaqil qarorlar qabul qilishga undashi lozim [3]. O'quvchilarda ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirish jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun juda muhimdir. Tarbiya fani o'quvchilarga nafaqat axloqiy qadriyatlarni o'rgatish, balki ularga ijtimoiy va ma'naviy javobgarlikni his etishga yordam beradi. O'quvchilarni axloqiy jihatdan barkamol va ma'naviy rivojlangan shaxslar qilib tarbiyalash, kelajakda ular tomonidan jamiyatda adolat, halollik va tinchlik muhitining yaratilishiga katta hissa qo'shadi. Tarbiya fanining samarali o'qitilishi va metodlari o'quvchilarda to'g'ri ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishda katta rol o'ynaydi, bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli hayot yo'llarini belgilaydi.

Materiallar va metodlar. Ushbu tadqiqotda o'quvchilarda ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishda tarbiya fanining rolini o'rganish maqsadida quyidagi materiallar va metodlar qo'llanilgan. Tadqiqotda o'quvchilarga tarbiya fani bo'yicha taqdim etiladigan dasturlar va qo'llanmalardan foydalanilgan. Bu materiallar o'quvchilarda ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan mavzularni o'z ichiga oladi. Tadqiqotda o'quvchilarning tarbiya faniga bo'lgan munosabatini, ularda shakllanayotgan ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni aniqlash maqsadida o'quvchilar bilan suhbatlar o'tkazilgan. Tarbiya fanining ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi roli va metodologiyasini tahlil qilish uchun bu metod qo'llanilgan. Tarbiya fani dasturlari, o'qituvchilar tomonidan ishlatiladigan usullar va o'quvchilarning o'quv faoliyatlari o'rganilgan. O'quvchilar va o'qituvchilarning fikrini o'rganish uchun so'rovnomalar va anketa shaklidagi savollar asosida ma'lumotlar to'plangan. Ushbu metod o'quvchilarning tarbiya faniga bo'lgan munosabatini, axloqiy qadriyatlarni tushunish darajasini va ma'naviy kompetensiyalarni qanday rivojlanayotganini aniqlashga yordam bergan [4]. O'quvchilar va pedagogik mutaxassislar bilan o'tkazilgan suhbatlar, ularning tarbiya fani va uning metodlari haqidagi fikrlarini yig'ish va tahlil qilish uchun qo'llanilgan. O'quvchilarning axloqiy va ma'naviy kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilgan amaliy mashg'ulotlar va darslar o'rganilgan. Bu jarayonda tarbiya fanining qanday metodlar orqali samarali bo'lishi mumkinligi ko'rsatilgan. O'quvchilarning axloqiy va ma'naviy rivojlanishini kuzatish va tahlil qilish uchun

o'quv faoliyatlari, ularning guruhdagi o'zaro munosabatlari, va ijtimoiy faoliyatlari kuzatilgan.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda o'quvchilarda ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishda tarbiya fanining o'rni va metodologiyasini o'rganish maqsadida bir nechta metodologik yondashuvlar va metodlar qo'llanildi. Tadqiqotning metodologiyasi o'quvchilarga ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni o'rgatish va tarbiya fanining samaradorligini oshirishga qaratilgan [5]. Tadqiqotda foydalanilgan metodologik yondashuvlar quyidagicha:

1. Tahliliy metodologiya: Tarbiya fanining ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi ahamiyatini o'rganish uchun o'quv dasturlari, o'quvchilarga beriladigan ta'lim materiallari, o'qituvchilarning ishlatadigan metodlari va pedagogik yondashuvlari tahlil qilindi. Tahlil jarayonida tarbiya fanining kontsepsiyasi, vazifalari va metodlari o'rganilib, uning samarali ishlashi uchun qanday elementlar kerakligi aniqlangan.

2. Integrativ yondashuv: Tarbiya fani o'quvchilarda ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishda integrativ yondashuv qo'llanildi. Bu yondashuv o'quvchilarni faqat axloqiy qadriyatlar bilan tanishtirish emas, balki ularni turli interaktiv faoliyatlar, guruhli ishlar, munozaralar orqali o'rgatishni nazarda tutadi. Shuningdek, bu yondashuv o'quvchilarni o'zaro hurmat, mas'uliyatli qarorlar qabul qilish, ijtimoiy adolat va boshqa axloqiy fazilatlar bilan rivojlantirishga yo'naltirilgan.

3. Amaliy metodologiya: Tarbiya fanining amaliy metodlari orqali o'quvchilarning axloqiy va ma'naviy kompetensiyalarini rivojlantirishning samaradorligi o'rganildi. Bu jarayonda o'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan dars usullari, mashg'ulotlar va bahs-munozaralar metodlari asosida o'quvchilarning rivojlanish darajasi kuzatildi. O'quvchilarga amaliy mashg'ulotlar va o'rganish jarayonida ishlatiladigan pedagogik vositalar yordamida samarali o'qitish metodlari tanlandi.

4. Tajriba va amaliy mashg'ulotlar metodologiyasi: O'quvchilarda axloqiy va ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishda tajriba va amaliy mashg'ulotlarning o'rni katta. Tarbiya fani darslarida o'quvchilarga nazariy bilimlar bilan birga amaliyotda qo'llaniladigan metodlar (masalan, rolli o'yinlar, ijtimoiy loyihalar) orqali ularga axloqiy qarorlar qabul qilish va ijtimoiy mas'uliyatni his qilish ko'nikmalari beriladi. Ushbu metodologiya o'quvchilarning bilimlarini amaliyotda qo'llashni o'rgatadi va ularga real hayotdagi vaziyatlarga qanday munosabatda bo'lishni ko'rsatadi.

5. Kuzatuv va tahlil metodologiyasi: O'quvchilarning axloqiy va ma'naviy rivojlanishini kuzatish va tahlil qilish uchun metodologiya sifatida kuzatuv metodlari qo'llanildi. Bu metod o'quvchilarning jamiyatdagi ijtimoiy faoliyatlari, o'zaro munosabatlari va guruhdagi xulq-atvorini tahlil qilishga yordam berdi. Shuningdek, o'quvchilarning darsdagi faoliyati va shaxsiy o'sishlarini kuzatish orqali tarbiya fanining ta'siri va metodlarning samaradorligi baholandi.

6. Pedagogik amaliyot metodologiyasi: Tarbiya fanining o'quvchilarga axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni o'rgatishda samarali bo'lishi uchun o'qituvchilarni pedagogik metodlar bilan ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Bu metodologiya o'qituvchilarga o'quvchilarning psixologik va pedagogik xususiyatlarini hisobga olish, darslarni interaktiv va qiziqarli o'tkazish, o'quvchilarni faol ishtirokchiga aylantirishga qaratilgan.

Muhokama. Tarbiya fanining o'quvchilarda ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi roli, tadqiqot natijalari asosida, uning ahamiyati va ta'siri haqida bir qator muhim xulosalar chiqarishga imkon beradi. O'quvchilarda axloqiy va ma'naviy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayoni faqatgina darsliklar va nazariy bilimlar bilan cheklanmaydi, balki o'quvchilarning amaliy tajribalari, ijtimoiy faoliyatlari va turli interaktiv faoliyatlar orqali ham amalga oshiriladi. Tarbiya fani o'quvchilarga axloqiy qadriyatlarni o'rgatish, to'g'ri qarorlar qabul qilishni o'rgatish va ijtimoiy mas'uliyatni his qilishni rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy nuqtalardan biri shundaki, tarbiya fani metodlarining samaradorligi o'quvchilarning faol ishtirokiga, ularning amaliy mashg'ulotlar va guruhli ishlarda qatnashishiga bog'liq. O'quvchilar dars jarayonida nafaqat nazariy bilimlar, balki ijtimoiy va axloqiy masalalar bo'yicha o'z fikrlarini ifodalashga, qarorlar qabul qilishga va o'zaro hurmatni rivojlantirishga o'rgatiladilar. Bu, o'z navbatida, ularning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlashga yordam beradi [6].

Tadqiqotda o'quvchilarga axloqiy fazilatlarni o'rgatishda integrativ yondashuvning ahamiyati alohida ta'kidlangan. Integrativ yondashuv, o'quvchilarning o'zaro aloqalari, guruhdagi faoliyatlari va jamiyatda o'zlarini qanday tutishlari kabi omillarni o'z ichiga oladi. Bunday yondashuv o'quvchilarni faqat individual darajada emas, balki jamoaviy va ijtimoiy nuqtai nazardan ham rivojlantiradi. Bu metod o'quvchilarga to'g'ri xulq-atvorni, jamiyatga nisbatan mas'uliyatni va hurmatni o'rgatishga yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarda axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishda o'qituvchining metodik yondashuvi ham muhim rol o'ynaydi. O'qituvchining faol ishtiroki, darslarni qiziqarli va interaktiv tarzda o'tkazishi, o'quvchilarni mustaqil fikr yuritishga, axloqiy masalalarda o'z qarorlarini qabul qilishga undaydi [7]. O'quvchilarga doimiy ravishda ma'naviy va axloqiy qadriyatlar haqida mulohaza yuritish, muammolarni hal etish uchun turli fikrlarni eshitish va o'z fikrlarini erkin ifodalash imkoniyatini yaratish, ularning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotda ta'kidlangan yana bir muhim jihat shundaki, tarbiya fanining metodlari va yondashuvlari har bir o'quvchining individual xususiyatlariga mos kelishi kerak. O'quvchilarning yoshiga, intellektual rivojlanish darajasiga va ijtimoiy sharoitlariga qarab, tarbiya metodlarining moslashuvchanligi zarur. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarda ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni samarali shakllantirishga yordam beradi.

Tarbiya fanining samaradorligini oshirish uchun o'qituvchilarga yanada kengroq pedagogik metodlar va texnologiyalarni qo'llash, innovatsion yondashuvlar orqali o'quvchilarni yangi axloqiy qadriyatlar bilan tanishtirish zarur. O'quvchilarning ma'naviy va axloqiy rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillarni chuqur tahlil qilish, tarbiya fanini yanada samarali qilishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, jamiyatda axloqiy va ma'naviy qadriyatlar o'zgarib borayotganligi sababli, tarbiya fanining mazmuni va metodlari ham zamonaviy talablarga javob beradigan tarzda yangilanib borishi lozim. O'quvchilarni zamonaviy dunyoda muvaffaqiyatli yashashga tayyorlash uchun, ularni faqat bilim bilan emas, balki ma'naviy va axloqiy jihatdan ham tayyorlash zarur [8]. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tarbiya fani o'quvchilarda ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarga axloqiy qadriyatlarni o'rgatishda metodologik yondashuvlarning xilma-xilligi, o'qituvchining pedagogik malakasi va interaktiv metodlarning qo'llanilishi samarali natijalarga erishish uchun zarurdir. O'quvchilarda yuqori ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni ijtimoiy va jamiyatda muvaffaqiyatli yashash uchun muhim omil hisoblanadi. O'quvchilarda ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishda integrativ yondashuvning ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Bu yondashuv o'quvchilarga nafaqat o'ziga, balki jamiyatga bo'lgan mas'uliyatni his qilishni ham o'rgatadi. Tarbiya fani metodlarining moslashuvchanligi va o'quvchilarning individual ehtiyojlariga qarab o'zgartirilishi, uning samaradorligini oshiradi.

Xulosa. Ushbu tadqiqotda tarbiya fanining o'quvchilarda ma'naviy va axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi o'rni chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tarbiya fani o'quvchilarga faqat nazariy bilimlarni emas, balki ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni o'rgatish, to'g'ri xulq-atvorni shakllantirish, ijtimoiy mas'uliyatni his qilish va halol, adolatli yashash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim vositadir. Tarbiya fanining metodologik yondashuvlari va qo'llaniladigan metodlar o'quvchilarda axloqiy va ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirishda samarali bo'lishi uchun zarurdir. Interaktiv metodlar, amaliy mashg'ulotlar, rolli o'yinlar va guruhli ishlar o'quvchilarning o'zaro munosabatlari va ijtimoiy faolligini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, o'qituvchining metodik yondashuvi va darslarni qiziqarli, samarali tarzda o'tkazish uning o'quvchilarga ta'sirini oshiradi. Xulosa qilib aytganda, tarbiya fani o'quvchilarda to'g'ri axloqiy qadriyatlar, ma'naviy barkamollik va jamiyatda muvaffaqiyatli yashash uchun zarur bo'lgan kompetensiyalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonning samarali bo'lishi uchun zamonaviy pedagogik metodlar, o'qituvchining professionalligi va o'quvchilarning faol ishtiroki kerak. Shu bilan birga, tarbiya fanining metodlari va mazmuni jamiyatning o'zgaruvchan ehtiyojlariga javob bera olishiga e'tibor qaratish lozim. Faqat shunday holda, biz ma'naviy va axloqiy jihatdan yetuk, mas'uliyatli yoshlarni tarbiyalashga erishamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirzaahmedov, N. (2018). Ma'naviyat va axloqiy tarbiya: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'qituvchi.
2. Abdurahmonov, R. (2020). Pedagogik jarayonlarda axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti Nashriyoti.
3. Tursunov, F. (2017). Ta'lim va tarbiyaning ijtimoiy-psixologik asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
4. Xudoyberdiyev, B. (2015). O'quvchilarda axloqiy va ma'naviy fazilatlarni rivojlantirishning samarali usullari. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Ismailov, A. (2019). Tarbiya metodlari va ularning ta'lim jarayoniga ta'siri. Toshkent: Akademnashr.
6. Karimov, I. (2011). Ma'naviyat va axloqiy qadriyatlar: global va mahalliy nuqtai nazar. Toshkent: Sharq.
7. Yusupov, U. (2021). Pedagogik faoliyatda ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni shakllantirish. Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti Nashriyoti.
8. Tashkent, S. (2020). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va axloqiy kompetensiyalar. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.